

3015 *u*-verbiä

ALPO RÄISÄNEN *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki 1988.

Johto-oppi, erityisesti verbejä tuottava derivaatio on ollut jo pitkään näkyvästi esillä Alpo Räisänen tuotannossa. Viimeisin näyttö tältä alalta on Suomisarjassa ilmestynyt laajahko, runsaat sata sivua käsittävä tutkimus suomen kielen *u*-johtimisista verbeistä. Kuten alkusanoista ilmenee, tutkimuksen siemen on kylvetty jo 1970-luvun puolimaissa, eikä liene syytä epäillä, että ainakin osittaisena innoittajana työhön on ollut tuolloin uunituore suomen kielen käänteissanakirja, joka on mitä mainioin apuväline juuri johto-opin systemaattiseen tutkimukseen. Kun nyt on luvassa perusselvitys yhdestä suomen kielen keskeisimmistä verbinjohtimista, johto-opista kiinnostunut tarttuneen Räisänen uututeen hankasti.

Tutkimusaiheena kaikki suomen kielen verbijohdokset, jotka sisältävät *u*-aineksen, tuntuu ensi kuulemalta varsin laajalta. Onhan *u*-aineksen sisältävien kompleksisten johdinten määrä sinänsä jo suuri, saati niillä johdettujen verbien määrä. Samasta kannasta on monesti muodostettu useita (lähes) samanmerkityksisiä johdoksia, joiden syntymekanismien ja funktion eriytymisen tutkiminen voisi äkkiä ajatellen tuntua ylivoimaiselta. Räisänen hallitsee kuitenkin aineistonsa ja maltaa pysytellä selkeässä ryhmittelyssään, joten lopputulos hahmottuu varsin kauniisti.

Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat on esitelty lyhyesti s. 11–23. Tavoitteeksi kirjataan *u*-johdosten aseman ja johdosuhteiden kuvaus: millaisiin kantoihin *u*-johtimet liittyvät, millaisia johto-opillisia korrelaatteja johdoksilla on ja millaisia ovat johdinten mukanaan tuomat merkitykset. S. 12–16 Räisänen tarkastelee sananmuodostuksen asemaa kielessä ja derivaatioprosessien motivaatiota. Jälkimmäisen hän luokittelee kuuteen keskeiseen syyhyn: uusien kielenulkoisten tarpeiden synnyttämä nimitysfunktio, subjektiivisen ilmaisutarpeen tai vaikutuspyrkimyksen (esim. mainonnan) synnyttämät kertakäyttömuodosteet, syntaktiset syyt kuten mahdollisuus sanaluokan vaihtoon, pyrkimys motivoituihin merkkeihin eli kantasanan kokonaissemantiikan sisällyttäminen uudismuodosteisiin ja kielenulkoiset attraktio-keskukset, joiden sanastoa paisutetaan kantasannattomien johdoksien lähinnä äännevariaation avulla. Viimein yleiskielen ollessa kyseessä voidaan suuri osa samakantaisten ja samafunktioisten johdosten kirjosta selittää alueellisen ja murteellisen variaation kautta.

Synkronian ja diakronian suhde johto-opin tutkimuksessa on seikka, joka tulee tämän tapaisessa tutkimuksessa väistämättä vastaan. Sen keskeisimpiä ongelmia pohditaan johdannossa s. 16–20. Valmiiden johdosten segmentointiin liittyviä pulmia, jotka tulevat analyysissä varsin näkyvästi esiin, esitellään niin-

ikään päällisin puolin jo alkulehdillä. Johdoksen suhde kantasanaansahan on monin puolin riippuvainen juuri siitä, kuinka johdokset segmentoidaan, ts. mikä osa on kantaa ja mikä osa johdinta, onko esim. *kovettua* katsottava *kovettaa*-verbin *u*- tai *kova*-adjektiivin *ttu*-johdokseksi. Räisänen on ottanut tutkimuksessaan jälkimmäisen kannan, ts. hän tutkii johdoksia aina perimmäisestä löydettävissä olevasta kannasta käsin. Ensimmäinen tulkintavaihtoehto kasvatkaisikin tutkimuksen sivumäärää todennäköisesti moninkertaiseksi, merkitsisihän se useimpien verbien käsittelyä erikseen kahdella, jopa useammalla tasolla. Johdosten segmentointi perimmäisen kantasanan mukaan sallii systemaattisen ja koherentin analyysin siten, että kukin johdos tulee tutkimuksessa esiin vain kerran. Tämän johdosta voidaan tietysti kysyä, tulisiko vaikkapa yksinkertaisesta *u*-johtimesta esiin jotain keskeistä tai relevanttia uutta tietoa, jos tutkittaisiin systemaattisesti myös esim. *tu*-johdosten suhdetta vastaaviin kausatiiveihin (*paleltaa*–*paleltua*).

u-johdosten merkityksen tutkimuksessa Räisänen noudattaa allekirjoittaneen semanttista kolmijakoa refleksiivisiin, passiivisiin ja automatiivisiin verbeihin, sen mukaan kuka tai mikä verbin ilmaisevan tapahtuman aiheuttaa. Eksakti jaottelu pelkästään sanakirjatietojen pohjalta on kuitenkin, kuten arvata saattaa, lähestulkoon mahdotonta, eikä se aina onnistu kontekstinkaan avulla (esimerkkejä vaikeasti tulkittavista lauseista on annettu s. 22–23). Siten merkitysjakaumia ei kirjassa esitetäkään tarkoina lukuina. Denominaaliset johdokset Räisänen jakaa kahteen merkitysryhmään, translatiivisiin ja reseptiivisiin. Cannelinin aikoinaan esittelemä ja sittemmin unhoon jäänyt reseptiivisyyden käsite ansaitsee tässä paikkansa. Kun reseptiivisiksi katsotaan verbit, jotka ilmaisevat sillä peittymistä, sen alaiseksi tulemistä tai siihen sekoittumista, mitä kantasana ilmaisee, voidaan translatiivisuuden käsite denominaaleilla rajata

koskemaan verbejä, jotka ilmaisevat kantasanan tarkoitteeksi muuttumista tai kantasanan ilmaiseman ominaisuuden lisääntymistä subjektissa. Tämä kahtiajako tuntuu peittävän denominaalisten *u*-johdosten semantiikan hyvin.

Pääosan tutkimuksesta, s. 24–102, muodostaa Nykysuomen sanakirjasta poimittujen *u*-johdosten ryhmittely ja analyysi. Verbien johtosuhteiden, korrelaatioiden ja semantiikan selvittely ei ole ollut aivan vähäinen tehtävä, löytyyhän mainittuja johdoksia NS:sta yli 3000 (s:lla 103 annetaan lukumääräksi »n. 3015»). Sekä tutkimuksen sisällysluettelo että lähempi tarkastelu osoittaa, että itse ryhmittely on tapahtunut melkoisen mekaanisesti käänteissanakirjan mukaan. Tähän on syynä tietysti se jo mainittu seikka, että johdoksen kantasanaksi on aina katsottu sen perimmäinen mahdollinen kanta, ja johdokseksi siten mahdollisimman pitkä sekvenssi sanan lopusta, koko johdinkimppu. Valtaosa tutkimuksesta on näiden johdinkimppujen derivaatiokentän kuvausta.

Hajanaisimman ja samalla kiintoisimman ryhmän muodostavat ne yksinkertaiset, kaksitavuiset johdokset, jotka eivät sisällä kausatiivista *t*-ainesta (ensimmäinen ryhmä »kaksitavuiset *u*-johdokset» s. 24–32). Näiden erittely ja analysointi onkin osoittautunut ehkä yhdeksi tutkimuksen hedelmällisimmistä osista. Paitsi että segmentaatio-ongelmat ovat tässä jaksossa näkyvästi esillä – Räisänen on niistä kyllä omien periaatteittensa mukaan ansiokkaasti selvinnyt – on kaksitavuisen kausatiivianesta sisältämättömien *u*-johdosten ryhmä myös semanttisesti poikkeuksellinen. Enin osa tähän ryhmään (muodollisin kriteerein) sijoitetuista johdoksista on nimittäin ekspressiiviverbejä, joissa *u*-johtimen merkitys on lähinnä kontinuatiivinen. Räisänen mukaan tämän ryhmän kaikkiaan 420 verbistä yli 300 on luokiteltavissa kontinuatiivisiksi. Valtaosa näistä lie-nee samalla ekspressiivisiä, Räisänen luettelee vain muutamia. Omien havaintojeni mukaan murteissa kontinuatiivis-

ten ekspressiiviverbien joukko on suhteessa vieläkin suurempi, n. 90 % kyseisen rakenteen omaavista johdoksista, ja tästä verbimäärästä valtaosa on syntynyt äännevariaation kautta (*vilkkua, välkkyä; helskyä, hölskyä* jne.). Myös kantasanan ja johdoksen suhteeseen liittyvät kysymykset samoin kuin johtimen funktion ja johdoksen motivaation määrittämisen ongelmat ovat kiintoisia juuri tässä yhteydessä, sillä muille *u*-johdoksille tyypillisin semanttinen suhde, kausatiivin ja automatiivi-passiivi-refleksiivin välinen, ei näytä tässä toimivan. Tähän ryhmään mahtuu myös joitakin opaakeja johdoksia, osittain jo hyvinkin vanhoja leksikaalistumia (esim. *asua, astua*) sekä takaperoisjohdoksia, viimeksi mainittuja erityisesti ekspressiiviverbien joukkoon. Takaperoisjohdon mahdollisuuteen Räisänen viittaa melko ylimalkaisesti s. 28, mutta kontinuatiivien ongelma olisi mielestäni ansainnut perusteellisemmankin, jopa systemaattisen analyysin. 300 verbin johdoskorrelaatioiden sekä riimisanojen ja vokaalivaihtelun systemaattisempi tarkastelu ei olisi käsittääkseni paisuttanut tutkielmaa kohtuuttomasti, kuuluuhan perusteelliseen *u*-johdosten analyysiin tämänkin johdosryhmän selvittäminen olennaisena osana. Nyt kontinuatiivijohdoksista mainitaan vain muutama, loput heitetään ikään kuin syrjään deskriptiivisenä, äännemaalailun tietä syntyneenä könttänä, ja koko johdosryhmän suhde automatiivis-passiivis-refleksisiin *u*-verbeihin jää varsin vähälle huomiolle. Räisänen selittää (s. 30–31) kontinuatiivisen merkityksen translatiivisesta siten, että muutosta ilmaisevassa verbissä on korostunut muutoksen jatkuvuus, esim. *jatkaa – jatkuu* (merkityshän tulee tässä kannasta!), *valaa – valuu*, ja samalla hän toteaa, että kaikkien *u*-johdosten perusmerkitys on subjektiin kohdistuva muutos. Muutosta ei mielestäni voida kuitenkaan tulkita ekspressiiviverbien valtaosan merkityspiirteeksi, mikä voitaneen todeta jo Räisänen esimerkeistä *Aisakellon räikävä ääni – Räikyvä rattai-*

den räminä, *Kengistä tirskaa vesi—Vesi tirskuu jalan alla*. Loppukatsauksessa s. 106 hän sulkeekin kontinuaatiiviverbit muutosta ilmaisevan funktion ulkopuolelle. Varsin olennainen ja selvityksen ansaitseva kysymys olisikin nyt, onko tässä todellakin kyseessä saman *u*-johtimen eri merkityspiirteet ja funktiot vai kaksi kokonaan erillistä johdinta.

Muut *u*-johdosryhmät ovatkin homogeenisempia, joskin segmentaatio-ongelmat nousevat tuon tuostakin esiin myös kompleksisten johdinten kohdalla. Nämä Räisänen selvittää kuitenkin johdonmukaisesti. Esim. kaksitavuisten *tu*-johdosten, jotka on ryhmitelty johdinta edeltävän äänteen mukaan, joukosta erottuu muutamia verbejä, joissa johtimeksi on katsottava koko *htu*-sekvenssi. Tämä johdin selittyy syntyneeksi sekreetiteitse joidenkin *h*-vartaloisten nomien *tu*-johdosten mallin mukaan.

Vaikka tutkimuksen dispositio vaikuttaakin jossain määrin mekaaniselta, johdokset ryhmiteltyinä tavuluvun ja johdinkimpun (= sananlopun) mukaan, siinä ilahduttaa kuitenkin, muiden kuin kontinuaatiiviverbien osalta, tutkimustyön perusteellisuus ja tulosten selkeä esittely. Kustakin johdosryhdestä tarkataan seikkaperäisesti kantasana, johtopilliset korrelaatit sekä mahdollisuuksien mukaan merkitykset ja niiden suhteet kantasanoihin ja korrelaateihin. Koko johdoskenttä on siis näkyvästi esillä kaiken aikaa. Johtimien ja johdinkimppujen näennäisen systematiikan takaa paljastuu hämääviä johtosuhteita ja verbejä, joille löytyy vain etäinen kiinne kohta muuhun sanastoon, samoin kuin äännevaihtelun kautta syntyneitä jonkin semanttisen attraktiokeskuksen ympärille syntyneitä johdosryppäitä. Varsin perusteellisesti on paneuduttu myös *utu*- ja *Vntu*-johdosten rinnakkaineloon. Nämähän on yleensä katsottu jotakuinkin synonyymisiksi ja yleiskielessä vapaasti vaihteleviksi. Systemaattinen tarkastelu paljastaa kuitenkin eroja: ensinnäkin *utu*-johdokset ovat paljon yleisempiä (768/293), toiseksi niiden

merkitys on useimmiten refleksiivinen, kun *Vntu*-verbit ovat enimmäkseen automatiivisia. Tämä johtuu siitä, että vain *utu*-johdin liittyy kolmitavuiseen (tyypillisesti agenttiivia edellyttävään) kausatiiviverbikantaan. Sivulle 102 on koottu taulukon muotoon täsmälliset tiedot näiden johdosryhmien kantasanojen jakaumista.

Tämän varsin yksityiskohtaisen ja mekaanisen tuntuiseksi ryhmitellyn analyysijakson lopuksi odottaisi laajahkoa synteesiä. Räisänen yhteenveto otsikolla »*u*-johdosten koko kuva» jää melko lyhyeksi. Viidestä sivusta yhden vie taulukko, johon on koottu analyysijakson mukaiseen ryhmittelyyn kutakin johdosryhmiä edustavien verbien lukumäärät. Kantasanoista saadaan kokoava katsaus, muuten, esim. semantiikan osalta, ei juuri tule esiin sellaista, mikä ei olisi ollut esillä jo johdantojaksossa. Ehkäpä perusteellinen analyysi ei tämän kummempaa huipennusta lopulta kaipakaan. Kokonaisuutena voidaan todeta Alpo Räisänen saaneen aikaan varsin syventyneen selvityksen translatiivisten ja automatiivis-passiivis-refleksiivisten *u*-johdosten asemasta suomen kielen leksikossa ja rikkaassa derivaatiokentässä.

ULLA-MAIJA KULONEN